

Jānis Stradiņš (1933–2019)

*Kas tēvu cienī jau no jaunības,
Tas mācīties no viņa nenoliegsies,
Kas, būdams vīrs, pats vairo zinības,
Tā dēļ pēc mērķa augstāka vēl sniegsies.*

J. V. Gēte. "Fausts"

2019. gada nogalē mūžībā aizgāja liela Latvijas personība, akadēmiķis Jānis Stradiņš (1933–2019), ķīmiķis pēc izglītības un erudīts pēc zināšanu plašuma, no enciklopēdistu plejādes. Viņš neapšaubāmi bija 20. un 21. gadu simteņa Gētes tipa cilvēks.

Jānis Stradiņš dzimis 1933. gada 10. decembrī medicīnas veicinātāja, vēsturnieka, ķirurga un onkologa Paula Stradiņa ģimenē.

Faktiski Jāņa Stradiņa piedzimšana sakrīt ar laiku, kad viņa tēvs uzsāka medicīnas vēstures kolekcijas veidošanu. Līdz ar to viņa bērnība pavadīta mājā, kurā senās medicīnas liecības veidoja tās interjeru. Jau pusaudža gados viņš smēlies zināšanas tēva plašajā bibliotēkā, un pēc kara kļuva par slimnīcā tēva veidotā muzeja darbinieku. Jaunais Jānis Stradiņš vēlējās kļūt par vēsturnieku.

Taču padomju īstenība un tēva bargais "pret" piespieda jauno cilvēku pārdomāt par labu eksaktām zinībām. Viņš izvēlējās studēt ķīmiju, ko tālākajā dzīves gaitā nekad nenožēloja. 1956. gadā viņš ar izcilību absolvē Latvijas Valsts universitātes Ķīmijas fakultāti, savukārt darba dzīvi turpina Organiskās sintēzes institūtā. Jau 1961. gadā Stradiņš izveido institūta Fizikāli organiskās ķīmijas laboratoriju, kuru vadīja trīsdesmit piecus gadus, līdz 2006. gadam.

Taču tēva paraugs un jaunības pieredze, pirmās darba iemaņas apgūstot tieši ar medicīnas vēstures liecībām, jau agri viņu piesaistīja šai tolaik topošajai medicīnas liecību krāšanas iestādei, kas pēc Paula Stradiņa nāves tika godināta ar viņa vārdu un ieguva nosaukumu "Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs". Jaunībā muzejā pavadītais laiks lielā mērā veidoja Jāņa Stradiņa personību un rosināja arvien plašāk pievērsties gan Latvijas, gan pasaules medicīnas un dabas zinātņu vēsturei.

Jānis Stradiņš kopā ar Medicīnas vēstures muzeju ir no tā pirmsākumiem, sākumā kā tēva palīgs, bet 1957. gadā, iznākot krājumam *Iz istorii meditsiny*,

bija viens no tā veidotājiem. Tad arī viņa interešu lokā ienāca zinātņu vēsture. Pirmais viņa raksts – par seno Jelgavu kā dabas zinātņu centru 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta sākumā – publicēts krājuma otrajā sējumā.

Blakus akadēmiskajam darbam, gatavojot un lasot referātus, rakstot rakstus, atklājās J. Stradiņam piemītošais dabas dotais rakstnieka talants, kas realizējās plašai sabiedrībai paredzētās grāmatās – “Lielā zinātnes pasaule un mēs” (1980), “Efīdes par Latvijas zinātņu pagātņi” (1982) – un akadēmiķa brieduma gados pārauga milzīgajā visaptverošajā monogrāfijā “Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā” (2009). Tieši viņam izdevās ne tikai iepazīstināt latviešus ar pasauli, bet arī pasaulei parādīt latviešus. Kā simboliska zīme šai ziņā jāvērtē J. Stradiņa referāts “Gēte un Baltija”, kas nolasīts Gētes institūtā Rīgā 1999. gadā un iespiests krājuma *Acta medico-historica Rigensia* piektajā sējumā.

Akadēmiķim netrūka ne akadēmisko izaicinājumu, ne sabiedrisko pienākumu, viņš plaši, daudzpusīgi iegrīma zinātņu vēstures izzināšanā, tomēr saite ar medicīnas muzeju, ar medicīnas vēsturi nepārtrūka nekad. Muzejs, kā to akcentēja akadēmiķis, ir pilsoniskās sabiedrības atribūts. Tieši tāpēc muzejam jāsaskaņo vērtīgs materiālu krājums ar tā virszdevumu, misiju, tostarp izglītojošu, demonstratīvu funkciju. Gan muzeja izdots krājums *Iz istorii meditsiny*, gan zinātniskās konferences bija notikumi, kas palīdzēja muzejam parādīt sevi plašākai sabiedrībai, iziet starptautiskā arēnā. 1982. gadā kā muzeja atpazīstamības zīme tika nodibināta Paula Stradiņa balva. Pats akadēmiķis Jānis Stradiņš viens no pirmajiem saņēma Paula Stradiņa balvu par pētījumiem medicīnas vēsturē.

Sākot ar 1992. gadu, krājumam *Iz istorii meditsiny* pārtopot par *Acta medico-historica Rigensia*, pamazām iedibinājās tradīcija sākt katru sējumu ar tā tematikai veltītu “ievadsarunu”, un viens no tās uzturētājiem bija Jānis Stradiņš. Vēl it kā nesen, veidojot *Acta medico-historica Rigensia* desmito sējumu, redkolēģija kopā ar akadēmiķi izstaigāja muzeja sākotnējās telpas P. Stradiņa Klīniskajā universitātes slimnīcā, uzklausot stāstījumu un atmiņas par muzeja tapšanas gaitām un vēsturiskajām kolīzijām.

Realizējot J. Stradiņa ieceres, nākamais – vienpadsmitais – krājuma sējums ieguva gan jaunu ietērpju, gan jaunu starptautisku redkolēģiju, saglabājot senās zinātniskās tradīcijas.

Līdz ar akadēmiķa Jāņa Stradiņa aiziešanu mūžībā gan medicīnas muzejs, gan akadēmiskās aprindas, arī sabiedrība kopumā ir cietusi neizmērojamu zaudējumu un daudzas lietas turpmāk ritēs citā gaitā un ritmā. Taču viņa padarītais paliks.